

درس چهاردهم

رجعت

اهداف:

- بررسی جایگاه رجعت در اعتقاد شیعه
- شناخت رجعت کنندگان

فوائد:

- آشنایی با چیستی و چگونگی رجعت
- آشنایی با دلایل و فلسفه رجعت
- شناخت زمان رجعت و رجعت کنندگان

مطالب آموزشی:

- معنا و پیشینه تاریخی رجعت (با توجه به شواهد قرآنی، روایی و تاریخی)
- دلایل اثبات رجعت (دلایل عقلی، قرآنی، حدیثی)
- فلسفه رجعت
- زمان وقوع رجعت
- رجعت کنندگان

رجعت

یکی از حوادث مهم هنگام ظهور، موضوع رجعت و بازگشت نیکان و بدان به دنیاست که از جمله عقاید شیعه است و در آثار اسلامی از گذشته تا حال بحث‌های فراوانی درباره آن بیان گردیده است. در این بخش به اختصار درباره این موضوع می‌پردازیم و بحث‌های تکمیلی را به کتاب‌های مستقل در این موضوع وا می‌گذاریم.

مفهوم رجعت

رجعت در لغت به معنی بازگشت است و در فرهنگ دینی مقصود از آن عبارتست از بازگشت حجّت‌های الهی و امامان معصوم (علیهم السلام) و گروهی از مومنان خالص و کفار و منافقان به عالم دنیا یعنی ایشان به امر خداوند بار دیگر زنده می‌شوند و به دنیا برمی‌گردند و این دورنمایی از رستاخیز است که پیش از قیامت در همین عالم اتفاق می‌افتد.

فلسفه رجعت

امام باقر (علیه السلام) در ضمن روایتی که درباره رجعت آمده است فرموده‌اند: «مومنان برمی‌گردند تا عزیز شوند و چشمان آنان روشن گردد و تبه‌کاران برمی‌گردند تا خداوند آنها را خوار کند.»^۱

درست است که جایگاه اصلی برای پاداش و کیفر انسانها، عالم آخرت است ولی خداوند اراده فرموده است که بخشی از اجر و کیفر آنها را در همین دنیا عملی کند.

هدف دیگر از رجعت برخورداری مومنان از سعادت یاری حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) بیان گردیده. این مهم در ضمن دعاها و نیز بیانات بعضی از علما مطرح شده است. مرحوم سید مرتضی (متوفی ۴۳۶ ق) گفته است:

«همانا خداوند هنگام ظهور حضرت مهدی (علیه السلام) گروهی از شیعیان آن حضرت را که قبلاً از دنیا رفته اند برمی‌گرداند تا به ثواب یاری آن حضرت نائل شوند...»^۲

و در زیارت امام عصر در سرداب مقدس سامراء آمده است:

«مولای، فان ادرکنی الموت قبل ظهورک فآنی اتوسل بک و با بئک الطاهرین الی الله تعالی و اسئله ان یصلی علی محمد و آل محمد و ان یجعل لی کرة فی ظهورک و رجعة فی ایامک لابلغ من طاعتک مرادی و اشفی من اعدائک فوادی.»^۳

اگر پیش از ظهور تو مرگ، مرا دریابد، به وسیله تو و پدران پاکت به خدای بزرگ متوسل می‌شوم و از او می‌خواهم که بر محمد و خاندان او درود بفرستد و برای من بازگشتی در ظهور تو و روزگار [دولت] تو قرار دهد تا به مقصود خود در زمینه اطاعت تو نائل شوم و سینه ام را از [خواری] دشمنانت شفا دهم.»

جایگاه رجعت در متون دینی

رجعت از عقاید مسلم شیعه است که پشتوانه آن دهها آیه قرآن و صدها روایت از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و ائمه معصومین (علیهم السلام) است.

محدث بزرگ مرحوم شیخ حرّ عاملی در کتاب خود «ایقاظ» ۵۲۰ حدیث درباره رجعت نقل کرده است و مرحوم مجلسی رحمته الله می فرماید:

«اگر احادیث رجعت متواتر^۴ نباشد دیگر در هیچ موردی نمی توان ادعای تواتر کرد.»^۵
گذشته از آیات و روایات فراوان، همه علمای شیعه بر این حقیقت اتفاق نظر دارند چنانکه مرحوم شیخ حرّ عاملی رحمته الله به این مطلب تصریح کرده و بلکه نبوت رجعت را از ضروریات مذهب شیعه دانسته است.^۶

رجعت، در قرآن و روایات

در آیات متعددی از قرآن، آشکارا جریان بازگشت افرادی از مردگان به دنیا مطرح شده است و روایات زیادی از اهل بیت (علیه السلام) در تفسیر این آیات وارد شده است.

از نمونه‌های بسیار روشن رجعت و بازگشت به دنیا جریان عزیز است. او سپس از این که صد سال مرده بود، به اراده الهی زنده شده و به دنیا بازگشت و سالیان زیادی زندگی کرد.^۷

خداوند در آیه ۵۶ سوره بقره فرموده است:

﴿ثم بعثناکم من بعد موتکم لعلکم تشکرون﴾

آنگاه شما را پس از مرگتان برانگیختیم تا شاید سپاسگزار باشید.

این آیه در مورد هفتاد نفر از برگزیدگان قوم موسی (علیه السلام) است که همراه آن حضرت به کوه طور رفتند تا گفت و گوی موسی (علیه السلام) با خداوند را ببینند و گرفتن الواح از جانب خدا را شاهد باشند. وقتی گفت و گوی موسی (علیه السلام) را با خدا دیدند گفتند: «ای موسی ما به تو ایمان نمی آوریم مگر اینکه خداوند را آشکارا ببینیم» موسی (علیه السلام) آنها را از این خواسته بی جا و غیرممکن باز داشت ولی آنها اصرار کردند و سرانجام به صاعقه الهی گرفتار شده و همگی مردند. موسی (علیه السلام) از این واقعه ناراحت شد و نسبت به پیامدهای آن در میان بنی اسرائیل نگران بود بنابراین از خداوند خواست که آنها را به زندگی برگرداند. درخواست او پذیرفته شد و مطابق آیه یاد شده خداوند آنها را به زندگی دنیا برگردانید^۸ به گونه‌ای که طبق روایتی از امام علی (علیه السلام)^۹، این عدّه به خانه‌های خود بازگشتند و مدتی زندگی کردند و صاحب فرزند شدند و پس از رسیدن اجلشان از دنیا رفتند.^{۱۰}

آیاتی از قرآن نیز، دلیل بر «رجعت به دنیا در آینده» است.

در آیه ۸۳ سوره نمل می فرماید:

﴿و یوم نحشر من کل امة فوجاً ممن یکذب بایاتنا فهم یوزعون﴾

روزی که از هر امتی گروهی را بر می‌انگیزیم از آنها که آیات ما را تکذیب می‌کردند، پس آنها بازداشته می‌شوند.

در این آیه سخن از روزی است که در آن گروهی از مردم برانگیخته می‌شوند بنابراین اشاره به روزی غیر از روز قیامت دارد زیرا که در قیامت همه انسانها از اولین و آخرین محشور می‌شوند. مرحوم طبرسی رحمته الله در تفسیر مجمع

البیان نوشته است که براساس روایات بسیار از اهل بیت (علیه السلام) این آیه مربوطه به گروهی از شیعیان حضرت مهدی (علیه السلام) و نیز عده‌ای از دشمنان آن حضرت است که در دوران ظهور او به دنیا باز می‌گردند.^{۱۱} در یکی از آن روایات آمده که از امام صادق (علیه السلام) درباره این آیه سؤال شد؛ آن حضرت فرمود: مردم در مورد آن چه می‌گویند؟ راوی گفت: آنها می‌گویند: این آیه درباره قیامت است. امام صادق (علیه السلام) فرمود: «آیا خداوند در روز قیامت گروهی را بر می‌انگیزد و گروه دیگر را رها می‌کند؟! [اینگونه نیست] این آیه درباره رجعت است. اما آیه قیامت این آیه است [که خداوند می‌فرماید]: «و حشرنا هم فلم نغادر منهم احداً» [یعنی: آنان را برانگیختیم هیچ کس از آنها را وانگذاشتیم].^{۱۲} در آیه ۹۵ سوره انبیاء آمده است:

﴿و حرام علی قریة اهلکناها انهم لایرجعون﴾

ممتنع است - باز آمدن به دنیا - بر مردم شهری که آن را هلاک کردیم که آنها بر نمی‌گردند. این آیه نیز از مهم‌ترین دلیل‌های رجعت است، زیرا در قیامت همه مردمان و از جمله اقوام هلاک شده به عذاب الهی بر می‌گردند. این حقیقت در روایات متعدد بیان گردیده است.

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) در تفسیر این آیه فرمودند:

«هر قریه‌ای که خداوند اهل آن را با عذاب هلاک کرده است در رجعت باز نمی‌گردند. این آیه از بزرگترین دلایل رجعت است زیرا هیچ کس از مسلمانان منکر آن نیست که همه مردم در قیامت باز می‌گردند چه کسی که هلاک شده و چه کسی که هلاک نشده است پس سخن خداوند [که فرموده] لایرجعون [= باز نمی‌گردند] مربوط به رجعت است اما در قیامت [هلاک شدگان به عذاب الهی هم] باز می‌گردند تا در آتش داخل شوند.»^{۱۳}

رجعت در ادعیه و زیارت

قابل ذکر است موضوع رجعت در دعاها و زیاراتی که از امامان معصوم (علیهم السلام) نقل شده نیز مطرح گردیده است. در زیارت جامعه کبیره که از امام هادی (علیه السلام) روایت شده می‌خوانیم:

«معترف بکم، مومن بایاتکم، مصدق بر جعتکم، منتظر لامرکم»^{۱۴}؛

(ای امامان و حجت‌های خدا) من به شما [و امامت شما] اعتراف می‌کنیم و بازگشت شما را [به این دنیا] باور دارم و رجعت شما را تصدیق می‌کنم و امر شما را انتظار می‌کشم.»

در بعضی از زیارت‌های مخصوص به حضرت مهدی (علیه السلام) از جمله زیارت آل یاسین نیز این موضوع با صراحت بیان گردیده است.

ویژگی‌های رجعت

از میان روایات فراوان می‌توان این مطالب را درباره رجعت بیان کرد.

۱. رجعت از روزهای بزرگ و مهم عالم است که از آن در قرآن به «ایام الله» [= روزهای خدا] یاد شده است. امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«ایام الله سه روز است: روز قیام قائم (عجل الله تعالی فرجه الشریف) روز رجعت و روز قیامت.»^{۱۵}

۲. اعتقاد به رجعت از نشانه‌های شیعیان اهل بیت (علیه السلام) است.

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«از ما نیست کسی که به رجعت ما ایمان نداشته باشد.»^{۱۶}

۳. رجعت برای همه مردم نیست بلکه مخصوص مؤمنان خالص و کفار و منافقان خالص است.^{۱۷}

۴. از جمله مؤمنان رجعت کننده، پیامبران و امامان معصوم (علیه السلام) هستند و اولین امامی که در زمان رجعت و پس از امام مهدی (علیه السلام) حکومت عدل جهانی را برعهده می گیرد، حضرت امام حسین (علیه السلام) است که سال های بسیار حکومت خواهد کرد.^{۱۸}

۵. برای همه مومنان و منتظران واقعی ظهور مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) که پیش از ظهور آن عزیز از دنیا رفتند امکان رجعت به دنیا و یاری آن امام وجود دارد.

از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که هر کس چهل بامداد خدا را با [دعای] عهد بخواند از یاوران قائم، خواهد بود و اگر پیش از ظهور آن حضرت بمیرد، خداوند او را از قبرش بیرون آورد [و قائم (علیه السلام) را یاری دهد]^{۱۹}...

۶. کفار و منافقان هرگز به میل و اراده خود به دنیا باز نمی گردند بلکه از روی اجبار به رجعت تن می دهند ولی رجعت مؤمنین اختیاری به نظر می رسد. امام صادق (علیه السلام) می فرماید: هنگامی که حضرت مهدی (علیه السلام) قیام کند مأمورین الهی در قبر با اشخاص مؤمن تماس می گیرند و به آنها می گویند: ای بنده خدا! مولایت ظهور کرده است اگر می خواهی به او پیوندی آزاد هستی و اگر می خواهی در نعمت های الهی (برزخی) متعمم بمانی باز هم آزاد هستی.^{۲۰}

رجعت کنندگان

براساس روایات، گروه پیامبران (علیهم السلام)، امامان معصوم (علیهم السلام)، مؤمنان خالص و نیز کفار خالص، جزء کسانی اند که در زمان رجعت، به این دنیا باز می گردند.

۱. رجعت پیامبران و امامان (علیهم السلام)

روایات مربوط به انبیاء (علیهم السلام)

الف) روایاتی که بطور عام از بازگشت پیامبران و ائمه (علیهم السلام) سخن به میان آورده اند مثل کلام امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ». حضرت فرمود: به خدا سوگندد این آیه در زمان رجعت عملی خواهند شد آیا نمی دانید که پیامبران (علیهم السلام) در دنیا یاری نشدند و کشته شدند و نیز ائمه (علیهم السلام) کشته شدند اما این یاری و پیروزی در رجعت تحقق خواهند یافت.^{۲۱}

ب) روایاتی که با ذکر عدد، رجعت انبیاء را یاد آور شده است. امام صادق (علیه السلام) می فرماید: هنگامی که امام حسین (علیه السلام) همراه با یاران شهیدش رجعت می کنند، هفتاد نفر از پیامبران نیز با او رجعت می نمایند چنانکه با موسی بن عمران هفتاد نفر از پیامبران همراه بودند.^{۲۲}

ج) روایاتی که بطور خاص از رجعت بعضی از پیامبران و امامان (علیهم السلام) با ذکر نام آنان، سخن به میان آورده اند.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «همانا دانیال و یونس (علیهما السلام) هر دو در زمان رجعت امیرالمؤمنین (علیه السلام) به دنیا باز می گردند و اقرار به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) می نمایند و همراه آنان هفتاد نفر برانگیخته می شوند.»^{۲۳}

امام زین العابدین (علیه السلام) می فرماید: «یرجع الیکم بینکم و امیرالمؤمنین و الائمة^{۲۴}؛ پیامبر شما و امیرالمؤمنین و

امامان معصوم (علیه السلام) به سوی شما مجدداً باز می‌گردد. در مورد اینکه اولین فرد رجعت کننده کیست؟»
امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «اول من یرجع الی الدنیا الحسین بن علی^{۲۵}؛ اولین کسی که به دنیا باز می‌گردد حسین بن علی (علیه السلام) است.»

د) روایاتی که از بازگشت افراد صالح از امت‌های گذشته و امت اسلام، خبر داده‌اند. براساس این روایات از میان امت‌های پیشین رجعت اصحاب کهف و مؤمن آل فرعون نام برده شده است. همچنین از میان اصحاب پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و ائمه (علیهم السلام) افرادی مثل: سلمان فارسی، مقدار، مالک اشتر، ابو دجانة انصاری، مفضل بن عمر، عبدالله بن شریک عامری، اسماعیل بن جعفر (علیه السلام)، حارث، عقیل، جبیر و... نام برده شده است.^{۲۶}

خلاصه درس

- رجعت به معنای بازگشت است و در فرهنگ دینی عبادت است از بازگشت اولیاء و حجّت‌های الهی و گروهی از مومنان خالص و کفار خالص به دنیا.
- فلسفه رجعت در روایات، روئیت عزت و شوکت مومنان و ذلت و خواری ستمکاران و کافران بیان شده است.
- اصل اعتقاد به رجعت با توجه به دلائل قرآنی و روایی آن، جزء عقاید مسلم مذهب شیعه می‌باشد.
- در روایات از رجعت، به عنوان «ایام الله» یاد شده و اعتقاد به آن از نشانه‌های شیعیان اهل بیت (علیهم السلام) شمرده شده است.
- طبق روایات، اولین کسی که از امامان معصوم (علیهم السلام) در دنیا رجعت می‌کند امام حسین (علیه السلام) است که سالها حکومت خواهند نمود.

معرفی منابع جهت مطالعه و پژوهش

۱. شیعه و رجعت - محمدرضا طبسی
۲. رجعت - علامه مجلسی (ره) - ترجمه: مرتضی جنتیان
۳. فصل نامه انتظار - شماره ۱۹
۴. رجعت از نظر شیعه - نجم‌الدین طبسی
۵. رجعت یا دولت کریمه خاندان وحی - خادمی شیرازی

۱. بحار الانوار، ج ۵۳ ص ۶۴
۲. رسائل، ج ۱، ص ۱۲۵
۳. مفاتیح الجنان: آداب سرداب مقدس، زیارت دوم صاحب الأمر (علیه السلام)
۴. متواتر به روایاتی می گویند که تعداد روایت کنندگان آنها به قدری زیاد است که احتمال اجتماع آنها بر دروغ را غیر ممکن می سازد.
۵. خادمی شیرازی، رجعت، ص ۱۴۰
۶. همان، ص ۱۴۵.
۷. بقره، ۲۵۹.
۸. ر. ک به تفسیر نمونه، ج ۱، صص ۲۵۷-۲۵۹.
۹. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۷۳ و ۱۲۹.
۱۰. آیات دیگری مانند بقره/۲۵۹ و بقره/۷۳ و بقره/۲۴۳ نیز بر زنده شدن و بازگشتن به این دنیا دلالت دارد.
۱۱. مجمع البیان، ذیل آیه ۸۳ سوره نمل.
۱۲. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۵۱.
۱۳. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۵۲، ح ۲۹.
۱۴. مفاتیح الجنان، زیارت جامعه کبیره.
۱۵. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۳، ح ۵۳.
۱۶. همان، ص ۹۲، ح ۱۰۱.
۱۷. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۳۹، ح ۱.
۱۸. همان، ص ۴۶، ح ۱۹.
۱۹. ر. ک به مفاتیح الجنان، دعای عهد.
۲۰. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۹۵.
۲۱. معجم احادیث الامام المهدي (عجل الله تعالى فرجه الشريف) ج ۵، ص ۳۸۴.
۲۲. همان، ج ۳، ص ۸۹.
۲۳. بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۲.
۲۴. معجم احادیث الامام المهدي، ج ۵، ص ۳۲۷.
۲۵. بحار الانوار، ج ۵، ص ۹۰.
۲۶. الشيعة والرجعة، ج ۱، ص ۱۵۸، چشم اندازی به حکومت حضرت مهدی (علیه السلام)، ص ۹۵.